

TÜRKLERDE KAN KARDEŞLİĞİ VE ANTLA İLGİLİ UNSURLAR

Elements of Blood Brotherhood and Oaths for Turks

Prof. Dr. İlhami DURMUŞ*

ÖZ

Türklerde kan, silah, at kurban etme, kap, değnek, bir nesneyi kertme, hayvan derisi ve kafası, hediyeleşme gibi faaliyetler ve nesnelere antla ilgili unsurlardır. Kardeş veya dost olmak isteyenlerin kanlarını bir içkiye karıştırıp içmeleri Türk kültür çevresinde antlaşmanın en önemli şartlarından biridir. Bu törenlerde ok, mızrak, savaş baltası ve kılıç kullanılmaktadır. Kılıç kullanımı Türk kültür çevresinde uzun zaman diliminde görülmektedir. Türkler kılıcı kutlu saymakta ve ant törenlerinde kılıç üzerine ant içmektedirler. Türkler, devletler ya da boylar arasında gerçekleştirdikleri törenlerde at kurban etmektedirler. Kan kardeşliği ve ant törenlerinde kap kullanımı ön plana çıkmaktadır. Bu amaca, bir kase ya da boynuz şeklinde kap hizmet etmektedir. Bu kaplar toprak, gümüş ya da altından yapılmaktadır. Yemin törenlerinde değnek de kullanılmaktadır. Değnek üzerinden atlamak suretiyle de yemin edilmektedir. Herhangi bir nesnenin kertilmesi suretiyle de yemin edilmektedir. Kardeşleşme ya da dost olma esnasında karşılıklı hediyeler de verilmektedir. Hayvan derisi ve kafası kullanılmak suretiyle de yemin edilmektedir. Özellikle sığır derisi ve at kafatası bu amaca hizmet etmektedir. Türk kültür çevresinde at kafatası kutlu sayılmaktadır.

Anahtar Kelimeler

Türk, ant, kan, kap, kılıç, at.

ABSTRACT

For Turks, the elements regarding oaths are weapons, sacrificing horses, pots, canes, notching an item, giving and receiving presents, skins and heads of animals. In ceremonies of blood brotherhood the parties would drink the blood they mixed in a pot. Arrows, spears, war axes and swords were used during these ceremonies. Among these items swords appear to have been used for a long time and were considered as holy. It was on the sword that Turks took their oath. In ceremonies held between states or tribes, horses were sacrificed. The use of a pot was remarkable in ceremonies of blood brotherhood and oath. A bowl or a drink horn made out of earth, silver or gold was used for these purposes. In ceremonies of oath taking staffs were commonly in use to jump over it to take the oath. Notching an item would serve in the same way. Presents were exchanged during ceremonies in which two persons confirmed their friendship. Skins and heads of animals, especially those of a cattle or a horse's head in turn, were again observable during oath ceremonies. The Turks especially regarded the horse skull as sacred.

Key Words

Turks, oath, blood, pot, sword, horse.

Giriş

Türk kültür çevresinde “ant” yemin karşılığında kullanılmıştır. Bu bakımdan ant kelimesinin karşılığı yemindir. Ant, “Tanrı’yı veya kutsal bilinen bir kişiyi, bir şeyi tanık göstererek bir olayı doğrulama” şeklinde tanımlanmaktadır. Bundan başka andın “kendi kendine söz verme” şeklinde de tanımlandığı görülmektedir (Eren 1988: 73).

Ant ve ant içmek tabirleri Türk kültür çevresinde uzun zaman diliminde ve geniş coğrafyalarda kullanılmıştır. Uygur Türkçesinde “ant” yemin anlamına

gelmekte, “antıkmak” ise yemin etmek, ant içmek için kullanılmış bir fiildir (Caferoğlu 1968: 17). Kumanlar “ant”, “ant iç-“ kelimelerini kullanmıştır. Burada “ant” yemin, “ant iç-“ ise yemin etmek, ant içmek anlamlarında kullanılmıştır (Grönbech 1992: 9).

Günümüzde Türk toplulukları arasında Türkiye Türkçesi başta olmak üzere, Azerbaycan, Başkurt, Kazak, Kırgız, Özbek, Tatar, Türkmen ve Uygur Türkçelerinde “ant” kelimesi kullanılmaktadır. Bu kelime Altay, Saha ve Çuvaş Türkçelerinde de aynı şekilde bulun-

* Gazi Üniversitesi Fen- Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Öğretim Üyesi, ilhamidurmus@gmail.com

maktadır. Yalnız Tuva Türkçesinde ant kelimesi “dangırak” şeklinde görülmektedir (Durmuş 2009: 98).

Türkiye Türkçesinde “ant” kelimesi yoğun olarak kullanılmaktadır. Ant içmek veya ant vermek fiili bir şeyi yapmaya veya yapmamaya ant ile söz vermek, yemin etmek anlamına gelmektedir. “Ant verdirmek” bir şeyi yapılması için bir kimseye ant verdirmek anlamında kullanılmaktadır. “Ant vermek” karşındakini bir şeye zorlamak anlamını taşımaktadır. “Andını bozmak” ise andına uymamak, andına aykırı davranmak anlamına gelmektedir. “Ant kardeşi” tabiri ise “kan kardeşi” anlamında kullanılan bir tabirdir (Eren 1988: 73).

“Ant” karşılığı kullanılan yemin kelimesinden de çeşitli tabirler türetilmiştir. “Yemin billah etmek”, Tanrı adına ant içmek, “yemin etmek”, ant içmek, “yemin verdirmek”, ant içirmek anlamlarında kullanılmıştır. “Yemin kase” tabiri ise, yemin etme anlamına gelmektedir (Eren 1988: 73). Yemin kelimesi adem-i ilme yemin, hâsıla yemin, sebebe yemin, yemin- fi-l-ısbât, yemin fi-n- nefy, yemin-i fâcire, yemin-i fevr, yemin-i gamız, yemin-i gamûs, yemin-i gayr-i muvakkat, yemin-i istihzâr, yemin-i lağv, yemin-i mutlak, yemin-i muvakkat, yemin-i mürsel ve yemin-i mütemmim şeklinde farklı anlamlar kazanmak suretiyle de kullanılmıştır (Devellioğlu 2004: 1160).

Türk kültür çevresinde köklü bir geleneği olan ant içme farklı şekillerde gerçekleştirilmekteydi. Bunlardan birincisi bireysel anttır. Burada bir ferдин kendi kendine ant içmesi söz konusudur. Bu tür ant içmede ant içen kişi “yalan söylersen”, “sözümde durmazsam” şeklinde sözler söyleyerek andına sadık kalacağını belirtmektedir (Durmuş 2009: 103).

İkincisi kan kardeşliğine dayalı ant olup, karşılıklı iki kişinin ömür boyu dost olmalarına dayalı olarak gerçekleştirilmektedir. İki kişinin kanlarını

karıştırmak suretiyle dost olmaları için “ant içmek” tabiri kullanılmaktadır. Kan kardeşliğine dayalı bu andın gerçekleştirilmesinde birbirlerinin kanını bir içkiye karıştırarak içmeleri söz konusudur. “Kan yalaşmak” tabiri de kan kardeş olmak için iki kişinin birbirinin birer damla kanını yalaması olarak açıklanmaktadır (Aksoy 1996: 2240).

Üçüncü olarak uzlaşmaya dayalı ant içilmekte, burada boylar ve milletler adına anlaşma sağlanmaktadır. Bu şekilde ant içmelerde tarafları boyların ya da devletlerin ileri gelenleri temsil etmektedirler. Hunlar ve Çinliler (Ögel 1981: 162). Avarlar ve Bizanslılar (Orkun 1937: 99- 100), Göktürk ve Çinliler (Liu Mau- Tsai 1958: 190- 191) ile Uygurlar ve Çinliler (Mackerras 1968: 48) arasında gerçekleştirilen antlaşmalar bu kapsamdadır. Kırgız- Kazaklarla Kalmuk- Torgavutlar arasında yapılan barış antlaşması da Türklerin kendi aralarında yapılan antlaşmaları göstermek bakımından kayda değerdir (İnan 1948: 281).

Türk kültür çevresinde ant kutlu sayılan şeyler üzerine yapılmaktadır. Kılıç başta olmak üzere balta, mızrak ve ok ant törenlerinde kullanılmak suretiyle ant içilmektedir (Durmuş 2009: 98). Türkler arasında söz konusu silahların hammaddesini oluşturan demir ulanmaktadır (Kaşgarlı Mahmud I: 361-362). Bu itibarla gücüne inandıkları ve kutlu saydıkları unsurlar onların ant içmelerinde temel oluşturmaktadır.

Türk kültür çevresinde ant içmenin yaptırım gücü de bulunmaktadır. Bir insanın kendi kendine “sözünde duracağına” ve “yalan söylemeyeceğine” söz vererek ant içmesi ahlaki ve hukuki bakımdan bağlayıcıdır. Aynı şekilde iki kişinin kan kardeşliğine dayalı andın belirli bir topluluğun denetiminde olması ahlaki ve hukuki açıdan önemlidir. Boylar ve milletler arasında gerçekleştirilen ant daha geniş kitleler için bağlayıcıdır. Bireysel antta birey, kan kardeşliğine dayalı ant-

ta kan kardeş olanlar, boylar ve milletler arası antta ise boy ya da millet adına andı gerçekleştirenler sorumludurlar. Bu çerçevede töre hükümlerine sadakat ile bağlı olan Türkler arasında ant içme ve ona bağlı kalma büyük önem taşımaktadır. Hatta ant içtikleri unsurların andı bozmalarına büyük ölçüde engel oluşturduğu ve bağlayıcılığı da söz konusudur.

Anlamı, çeşitleri, ahlaki, hukuki bağlayıcılığı ve önemi üzerinde kısaca durduğumuz antla ilgili bir takım unsurlar dikkati çekmektedir. Bu unsurların bazıları bireysel olanlarda, bazıları kan kardeşliğini esas alanlarda, bazıları da boy ve devletler arasında uzlaşmaya bağlı olanlarda görülmektedir. Bu unsurları sırasıyla değerlendirebiliriz.

Kan

Kardeş veya dost olmak isteyenlerin kanlarını bir içkiye karıştırıp içmeleri Türk kültür çevresinde antlaşmanın en önemli şartlarından biriydi. Başlangıçtaki anlayışa göre kan ve can aynı şeydi. Kanları birbirine karışan kimselelerin hayat ve ölümlerinin de birbirleriyle bağlanmış olduğuna inanılmaktaydı. Bundan dolayı “kardeşleşme andı töreni”nde kan en önemli unsurdu (İnan 1948: 287).

Kardeşleşme andı törenlerinde kardeş olan kişilerin kanlarının içkiye karıştırılmasına ilk kez İskitlerde rastlanılmaktadır. Ant içecek olanlar bir kupanın içerisine kanlarını karıştırmaktaydılar. Bunun için sivri bir cisimle kan çıkaracakları yeri delmekte ya da kılıçla hafif bir şekilde çizmekteydiler (Herodotos IV: 70). Aynı şekilde İskitlerin “kan andı törenleri”nde kardeş olacak iki kişinin kanlarını karıştırmaları hakkında Lucianos da bilgi vermektedir. Burada kan kardeşi olacak kişilerin kanlarının bir içkiye karıştırılmasından söz edilmektedir. Burada şahıslar parmaklarının ucunu kesip kanı bir sağrağa (kâse) akıtmakta, birbirine karışmış olan kana kılıçlarının ucunu batırarak, kana batırılmış kılıç uçlarını dudaklarına götür-

mektedirler (Lucianos 1944: 212). Dolayısıyla İskitlerde kan kardeşi olan kişilerin kanını karıştırmalarını hem Herodotos hem de Lucianos açıklamaktadırlar, ancak birincisinde karıştırılan kanlar içkiye, muhtemelen kımızla içilmekte, ikincisinde karıştırılan kan kılıç ucuyla dudağa götürülerek yalanmaktadır. Türk dili ve edebiyatında kan kardeşliği için kan yalaşmak tabiri kullanılmaktadır (Aksoy 1996: 2240). Buradaki “kan andı töreni”nde kardeş olacak kişilerin birbirinin kanlarını herhangi bir içkiye karıştırmadıkları, birer damla kanlarını yalayarak kardeş oldukları görülmektedir. Zaten “kan yalaşıp karındaş oldular” (Aksoy 1996: 2240) tabiri kanın içilmediğini, kardeşleşen kişilerin kanlarını yalayarak bu işi gerçekleştirdiklerini göstermektedir. Türk kültür çevresinde çocukların kollarını çizerek, kanlarını birbirine karıştırmaları bu eski geleneğin bir yansıması olarak hâlâ yaşamaktadır.

Silah

Kılıç, yatağan, mızrak, balta, ok Türklerin ant törenlerinde görülen en önemli unsurlardır. Bunlara tarihi kayıtlara göre ilk kez İskitlerde rastlanılmaktadır. İskitler ant içerlerken, kanlarını karıştırdıkları içkinin bulunduğu kabın içerisine bir pala, bir balta ve mızrak ile okları daldırmaktadır, bunu gerçekleştirdikten sonra kaptaki içkiden ant içen kişiler azıcık içmekte ve yanlarında bulunanların ileri gelenleri de onlarla birlikte içmektedirler (Herodotos IV: 70). Herodotos İskitlerin geleneksel olarak her yıl gerçekleştirdikleri törenlerden de söz etmektedir. Onun belirttiğine göre: “Her bölgede toplantı yerlerinde kılıç adına bir tapınak yapılır. Odun ve dallardan tepesi, eni, boyu eşit dörtgen bir teras oluşturulur. Teras dördüncü yana doğru dimdik iner, buradan üstüne çıkılır. Bu küçük tepenin üstüne demirden yapılmış küçük bir pala (küçük kılıç) dikilir. Bu pala çok eski olduğu için her bölgeden saygı görülür” (Herodotos IV: 62).

Lucianos'un İskit Togaris'e dayanarak verdiği bilgide de Togaris'in "yel üzerine, yatağan üzerine ant içmesi" dikkate değerdir. Togaris "yel hayatın, yatağan da ölümün özüdür" demektir (Lucianos 1944: 212). Burada İskitlerin kılıcı kutlu saydıkları bir kez daha ortaya çıkmaktadır.

Türklerde kılıcın kutlu sayılması Kaşgarlı Mahmud tarafından da açıklanmaktadır. Kırgız, Yabaku, Kıpçak ve daha başka boyların halkı ant içtiklerinde yahut sözleştiklerinde, demiri ululamak için, kılıcı çıkararak yanlamasına öne koymaktadırlar. "Bu kök girsin kızıl çıksın" demektirler. Bunun anlamı "sözümde durmazsam kılıç kanıma bulansın; demir benden öcünü alsın" demektir. Onlar demiri büyük sayarlar. Burada sözü edilen kök, yani gök, gök demirdir (Kaşgarlı Mahmud I: 361- 362).

Türklerde galip kahramanın kılıcı altından geçmek de itaat ve sadakat andı olarak görülmektedir. Dede Korkut hikâyelerinde bu hususta şu bilgi kayda değerdir: "Oğuz beyi Beyrek'in düşmanı Yalancı oğlu Yaltacuk gördü kim yanar, sazdan çıktı. Beyreğin ayağına düştü. Kılıcı altından geçti. Beyrek dahi suçundan geçti" (Gökyay 2007: 88).

Kılıcın Osmanlı döneminde de ant malzeme olduğu görülüyor. Fatih Sultan Mehmet, Galata ahalisine verdiği ahitnameye şöyle başlıyor: "Ben ulu padişah, ulu şahinşah Sultan Mehmet Han bin Sultan Murat Han'ım. Yemin ederim ki yeri ve göğü yaradan Perverdigâr hakkı için ve Hazret-i Resûl'un pâk ve münevver, mutahhar ruhu için ve yedi Mushaf hakkı için ve dedem ruhu için ve babam ruhu için ve benim başım için ve oğlan-cıklarım başı için ve kuşandığım kılıç hakkı için şimdiki halde Galata'nın halkı..." (Çarşılı 1983: 7).

Edirne Vak'asında da (1703) bir tepsi üzerine konan Kur'an, kılıç, ekmeğe, tuz üzerine yemin ettirilir. Bu olay şöyle anlatılır: "Ferman-ı Sadr-ı Âli ile Silâhdar kâtibi Seyit Sebzi, tavaif-i as-

keriye beyninde mâruf olan kaide üzerine bir tepsi üzerine nemek (tuz) ve nân (ekmek), seyf (kılıç) ve Kur'an vazedüp sâbit- kadem-i ahdü peyman olacaklarına..." söz verdiler (Öztelli 1959: 1939). Burada ant içilen unsurlar arasında tuz ve ekmeğe de görülmektedir. Türk kültür çevresinde tarihi ve edebi eserler ile folklor unsurlarında tuz ve ekmeğe dikkati çekmektedir (Elçin 1966: 164- 171). Türklerde tuz- ekmeğe hakkının önemi de ortaya konulmaktadır (Koca 1977: 60- 64). Ancak ant unsurlarında bir artış olmakla birlikte kılıcın eskiden olduğu gibi bir yemin malzemesi olarak önemini koruduğu görülmektedir.

At Kurban Etme

Türklerde at kurban etmenin köklü bir geleneği vardır. Özellikle bazı toplanılarda at kurban edildiği görülmektedir. Herodotos İskitlerin kılıç için yaptıkları ant törenlerinde hayvanların kurban edilmesine de yer vermiştir. Onun bildirdiğine göre, "tören yerine dikmiş oldukları kılıca her yıl sürü hayvanları, özellikle at kurban etmektedirler" (Herodotos IV: 62). Massagetlerin dini inancıyla ilgili olarak Herodotos, "Taptıkları tek tanrı güneştir ve at kurban ederler. Bunun anlamı tanrıların en hızlı olan Güneş'e ölümlülerin en hızlı olan hayvanı takdim etmektir" demektir (Herodotos I: 216). Herodotos tarafından belirtilen güneşin gök olabileceği anlaşılıyor. Eski Türklerde Gök Tanrı adına hayvanlar, özellikle at sunulmakta ya da kurban edilmekteydi (Durmuş 2002: 623).

Türklerin kendi aralarında gerçekleştirdikleri törenlerde at kurban edildiği gibi Türklerin diğer milletlerle gerçekleştirdikleri ant törenlerinde de at kurban edildiği görülmektedir. Hunlarla Çinliler arasında gerçekleştirilen antlaşma töreninde bir beyaz atın kurban edildiği bilinmektedir. Hun hakanı kupanın içindeki içkiye kılıcın ucuyla dokundurmuş ve taraflar birlikte ant içişini içmişlerdir. Burada kurban edilen atın veya ant içenlerin kanıyla içki karıştırıl-

mak suretiyle içilmiştir (De Groot 1921: 223). Göktürkler ve Çinliler arasında gerçekleştirilen ant töreninde de bir beyaz at kurban edilmiştir (Liu Mau- Tsai 1958: 190- 191).

At kurban etme geleneği Moğol toplulukları arasında da görülmektedir. Camuha'yı Han seçmeye karar verdiklerinde aygır ve kısrak kesmek suretiyle karşılıklı yemin etmişlerdir (MGT 1995: 70). Türk kültür çevresinde Kırgız- Kazaklarla Kalmuk- Torgavutlar arasında gerçekleştirilen barış antlaşmasında gök kaşka (alnında bir işaret bulunan) boz aygır ile karabaşlı koç kurban edilmiştir (Inan 1948: 281).

Kap

Kan kardeşliği ve ant törenlerinde kan karıştırılarak içilen içkilerde kap kullanımı ön plana çıkmaktadır. İskitlerde ant içenlerin toprak bir kupa kullandıklarından söz edilmektedir (Herodotos IV: 70). İskitlerin ant için bir sağrak (kâse) kullandıkları da İskit Togaris'e dayandırılarak Lucianos tarafından belirtilmektedir (Lucianos 1944: 212). Buradan iki kişinin kan kardeşliği ve andına dayalı törenlerde küçük bir kâsenin kullanıldığı anlaşılmaktadır.

Arkeolojik kazılar sonucunda ortaya çıkarılmış olan buluntulardan da İskitlerin içki kapları hakkında bilgi sahibi olabilmekteyiz. Karşılıklı ant içen kişilerin tasvir edildiği madeni levhalar ve bunlar üzerinde içki kapları da görülmektedir. Bunlar kâse şeklinde kaplar olabildiği gibi boynuz şeklinde içki kapları da olabilmektedir (Ebert 1929: 68). Boynuz şeklinde kaplar yalnız tasvir edilmekle kalmamış, bizzat kap olarak kazılardan da çıkarılmıştır. İskit dönemine ait alt kısmı koçbaşı şeklinde tasvir edilmiş altından yapılmış içki kapları da kazılardan ortaya çıkarılmıştır (Piotrovski 1984: 82- 83). Türk kültür çevresinde boynuz şeklinde içki kapları değişik zaman dilimlerinde kullanılmıştır. Boynuz şeklinde içki kabına Nagy Szent Miklos buluntuları arasında rastlanıldığı gibi

bu tür kapların paralellere 7. yüzyıl boyunca da rastlanılmıştır (Balint 1989: 188- 190). Türklerin kullandıkları içki kapları Göktürk, Uygur ve Karahanlı dönemlerine ait heykel, kabartma ve resimlerde de görülmektedir (Esin 1969: 230- 241). Türk kültür çevresinde elinde kap tutan heykeller Kıpçak ve Kumlarda da bulunmaktadır (Ermolenko 2000: 199- 2002).

Değnek

Türklerin değnek kullanarak yemin ettirdikleri de bilinmektedir. Bu kapsamda değnek, gerçekleştirilen yeminin unsurlarından biri olarak dikkati çekmektedir. Değnekle gerçekleştirilen yeminin doğrudan tek bir kişiyi ilgilendirdiği görülmektedir. Bireyin yeminini değnek üzerinden atlayarak gerçekleştirdiği anlaşılmaktadır.

Değnek atlama yeminine "çöven atlama" da denilmektedir (Yalman 1993: 123). Çöven, ucu eğri baston olarak bilinmektedir (Aksoy 1993: 1279). Çepniler arasında dolaşan babaların elinde birer bambudan yapılmış baston vardır. Çepniler bu bastonu pek kutsal bir ağaç olarak tanırırlar ve en büyük yeminlerini bunun üstünden atlayarak yaparlar. Onların kendi aralarında çıkan davaları idare eden babaların veya ihtiyarların ismine "Pirbudak" denilmektedir. Çöven den atlama yemini çok defa bu şahıslar tarafından yaptırılır. Artık bundan böyle bu işi yaptırın kalmamış ve bu adet ölü adetler arasına karışmıştır (Yalman 1993: 123).

Değnek ya da çöven atlamada değneğin işlevinin tıpkı kılıç, mızrak, ok ve balta gibi saldırı silahlarınıninkiyile örtüşmektedir. Değnek de sayılan saldırı silahları gibi büyük bir gücü ifade etmektedir. Değnek üzerinden atlayan kişi yemininde durmadığında en azından değnek tarafından zarar görmeyi kabulleniyor. Değnek ya da çöven atlama belirli kuralara göre muhtemelen şahitler önünde gerçekleştiriliyor. Yemin edeni, ettireni ve şahitlik edenleriyle birlikte uygulama

alanı bulabiliyor. Ölü adetler arasında kalmasına rağmen, muhtemelen çoban kültürünün bulunduğu bölgelerde çobanlar arasında izleri görülebiliyor.

Bir Nesneyi Kertme

Yemin eden kişilerin bir nesneyi kermeleri yeminlerine bir işaret olarak sayılıyor. Bu şekilde herhangi bir nesnenin kertilmesinin Türk kültür çevresinde köklü bir geleneği bulunmaktadır. Dede Korkut hikâyelerinde Oğuz andında kılıçla yeri kertme âdeti görülüyor. Oğuz yigidi öfkelenerek, kılıcını çıkarıyor, yeri çalıyor ve kertiyor. “Kerttiğim yer gibi kertileyim...” diyerek yemin ediyor (Gökay 2007: 130). Manas destanının kahramanlarından Almanbet düşmanlarından öç alacağına ant içerken, bıçağıyla yere çapraşık çizgiler çiziyor, bıçağını tekrar kımına sokuyor. Aynı motif Edige destanında da görülüyor. Toktamış Handan öç alacağını anlatmak için elindeki yoğurdu dilim dilim kesiyor ve karıştırıyor (İnan 1948: 289). Eski zamanda Yakutlar da dostluklarını bir ağacı kertmekle gösteriyorlar (İnan 1948: 289).

Türk kültür çevresinde beşik kertmeye de rastlanılmaktadır. Kertme, “söz, kız ve oğlan çocuklarının beşiklerini birbirine sürterek yapılan nişan, sürme, birbirlerine değdirme” anlamlarına gelmektedir (Gökay 2007: 347). Beşik kertme ise, “söz, beşik kerttiği daha beşikteyken kız ve erkek çocukları nişanlama, daha beşikteyken ana babaları tarafından söz kesilip nişanlanan kız veya oğlan” olarak belirtilmektedir (Gökay 2007: 233). Dede Korkut hikâyelerinde de beşik kertmesine rastlanılmaktadır. Bican Beg Oğuz beylerinin huzurunda Allahın kendisine bir kız vermesi durumunda kızını Bay Büre Beg’in oğluna beşik kertme yavuklu olması için vereceğini ve onların buna tanık olmasını istiyor (Gökay 2007: 59- 60).

Beşik kertme geleneği Türk kültür çevresinde eskiden olduğu gibi yaygın olmasa da varlığını sürdürüyor. İki arkadaş ya da akrabalar arasında beşik

kertmesi söz konusu olabiliyor. Bu durumda iki yeni doğmuş çocuktan kız ve oğlanın büyüdüklerinde evlenmelerini öngören irade beyanı ebeveynler tarafından gerçekleştiriliyor. Bazı durumlarda ise bir şahsın doğmuş olan erkek ya da kız çocuğunun diğer şahsın erkek ya da kız olarak doğacak çocuğu için yapılabiliyor. Çocuk oğlan olursa kızla, kız olursa oğlanla beşik kertmesi yapılmış oluyor. Böyle bir durumda çocukların irade beyanı söz konusu olamıyor. Bu beyan için herhangi bir kerttiğin atılması söz konusu olmasa dahi sözlü beyan ortaya çıkıyor. “Şuraya ya da buraya bir kerti” denilmek suretiyle irade ortaya konulmuş oluyor. Bu tür beyanlar bir yemin şeklinde ortaya çıksa da çocuklar büyüdüklerinde evlenmelerinin gerçekleşmesi pek mümkün olamıyor.

Hediye Alıp-Verme

Türk kültür çevresinde hediye alıp-verme özel bir yere sahiptir. Şüphesiz hediye verme, hediye almadan daha önemlidir. İnsanlara hediye özel günlerinde verilir. Doğum yıl dönümleri, nişanlanma ve evlenmeler, evlenme yıl dönümleri vb. hediye verilmesi için özel günler arasında sayılabilir.

Geçmişte de insanlar için özel günlerin olduğu bilinmektedir. Özel günlerden biri de iki kişinin kan kardeş olduğu gündür. Luciano’sun Togarise dayanarak verdiği bilgiye göre “kan kardeşliği en çok üç kişi arasında olabilir” (Luciano 1944: 212). Bu bilgiden anlaşılacağı üzere bir kişinin bir ya da iki kan kardeşi olur. Dolayısıyla şahitler huzurunda gerçekleştirilen kan kardeşliği, kan kardeş olanlar için çok özel bir gündür. Bu günün anısına kan kardeşi olanların hediye alıp vermeleri söz konusudur.

Kan kardeşliği törenlerine ilk kez İskitlerde rastlanıldığından İskitler gerçekleştirdikleri bu törenlerde birbirlerine hediye veriyorlar mıydı? sorusu akla gelmektedir. Bu hususta yazılı kaynaklarda herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. Arkeolojik kazılar sonucunda ortaya

çıkarılan buluntular bu hususta bilgi vermektedirler. Kul Oba ve Solokha kurganlarından ortaya çıkarılmış altından levhalar üzerinde kan kardeşliği sahneleri işlenmiştir.

Solokha kurganından ortaya çıkarılmış olan altından levha üzerinde içki sahnesine rastlanılmaktadır. Bu levhanın kenarlarındaki deliklerden ölenin elbise ya da pantolonu üzerine dikildiği düşünülmektedir. Söz konusu levha üzerinde çömelmiş ve yan yana gelmiş iki arkadaş boynuz şeklinde içki kabıyla birlikte görülüyorlar ve birlikte tuttukları bu kaptan birlikte içiyorlar (Piotrovski 1984: 94). Benzer bir sahne, Kul Oba kurganından çıkarılmış altın bir levha üzerinde de görülüyor. Burada da levha üzerinde iki İskit boynuz şeklinde kaptan içkiyi içiyorlar. Ölen kişinin başlığına ait bir süs olan bu levha üzerinde iki İskit uygun bir şekilde birbirine yanaşıyor, gelecekteki kan kardeşliğine uygun görülüyorlar. Dizler birbirine yakın bir şekilde eğilmiş, ellerinde birlikte boynuz şeklinde kabı tutuyorlar, yüzlerini birbirine çevirmişler. Ritüele ait yemin biçimine uymuşlar, bununla kılıç, ok, savaş baltası ve mızrak içki ve kandan oluşan karışıma batırılıyor (Piotrovski 1984: 122- 123).

Kurganlardan kan kardeşliği içkisinin içildiği içki boynuzları da ortaya çıkarılmıştır. İskitlere ait Yedi Kardeşler grubundan 4 numaralı kurgandan altından bir içki boynuzu ortaya çıkarılmıştır. Bu içki boynuzu da dostlaşma anında kullanılmıştır (Piotrovski 1984: 82- 83).

Kan kardeşliği sahnelerini gösteren madeni levhalar ile içki boynuzlarının İskitlerin dostlaşma anında kullanıldıkları açık bir şekilde ortaya çıkıyor ve onların bu özel günlerini yansıtan unsurlar olarak görülüyor. Şüphesiz ölen kişiyle birlikte kurganına konuldukları anlaşılıyor. Levha şeklinde olanları günlük hayatta pantolon, elbise ya da başlıklarında taşıyarak özel günlerini hatırladıkları dikkati çekiyor. Bu levhaların

kendilerine sağken kan kardeş oldukları kişiler tarafından hediye edilmiş olabilecekleri de hatıra geliyor.

Yazılı belgelere göre dostlaşmalarda hediye alıp- vermeye Moğol döneminde de rastlanılmaktadır. Temucin ile Camuha'nın dostluk kurarken birbirlerine hediyeler vermeleri hediye alıp- vermenin önemini ortaya koymaktadır. Onlar ilk defa aralarında dostluk kurduklarında Temucin on bir yaşında idi. O zaman Camuha Temucin'e, karaca bacağından elde edilmiş bir oyun kemiği vermiş ve Temucin'den de, içine kurşun dökülmüş başka bir oyun kemiği almış, bu suretle dost olmuşlardı. Daha sonra ağaçtan yapılmış yaylarıyla ok atıştılar. Camuha iki yaşlı bir öküzün iki boynuzunu kesip ok uçları yapmış ve bunları delip yapıştırmak suretiyle ıslık çalan ok yapmıştı. Camuha bu oku Temucin'e hediye etmiş ve buna karşılık Temucin'den, ucu selvi ağacından yapılmış bir ok hediye almak suretiyle onunla dost olmuştu (MGT 1995: 52- 53).

Temucin ve Camuha eski zamanki ihtiyarların sözlerini duyduk. Onların belirttiğine göre, "dost olan kimselerin hayatı ve canı bir olur. Onlar birbirini terk etmezler, birbirinin hayatını korurlar" diyerek yeniden dost oldular. Temucin, Merkitli Tohtoa'dan ganimet olarak elde ettiği altın kuşağı dostu Camuha'nın beline bağladı. Dostu Camuha'yı Tohtoa'nın birkaç yıldan beri kulunlanmış kara yeleli ve kara kuyruklu kırsağına bindirdi. Camuha, Uvas Merkitli Dayir-usun'dan ganimet olarak elde ettiği altın kuşağı dostu Temucin'in beline bağladı. Temucin'i Dayir-usun'un boynuzlu kuzuya benzeyen kıratına bindirdi. Dost olmaya söz verip, sevinç içerisinde bir ziyafet tertip ettiler (MGT 1995: 53).

Burada dostlaşmada hediye ön plana çıkmaktadır. Her dostlaşmada yeni bir takım hediyeler verilmektedir. Çocukluk çağında aşık kemiğiyle başlayan hediye verme anlayışı, yaşın ilerlemesi-

ne paralel olarak önce ok uçları ve sonra altın kuşak ile at hediye etme şeklinde devam etmektedir.

Türklerden Moğollara da geçmiş olan hediye geleneğinin Türk kültür çevresinde köklü bir geleneği bulunmaktadır. Bu hediyeleşmeler yalnız ant içilmesi sırasında değil, çeşitli nedenlerle verilmektedir. Daha çok milletler arası münasebetlerde belirgin bir şekilde ortaya çıkmaktadır. Bu tür hediyeleşmeler Hun dönemi öncesinde ve Hun döneminde görüldüğü gibi (Tezcan 2007: 15- 32), Göktürk döneminde de görülmektedir (Salman 2007: 3- 12). Kültürel süreklilik içerisinde de devam etmektedir.

Hayvan Derisi ve Kafası

Ant törenlerinde hayvan derisi ve başının kullanıldığı görülmektedir. Bunlar arasında sığır derisi önemli bir yer tutmaktadır. Sığır derisi esas alınarak ant içme âdetine ilk kez İskitlerde rastlanılmaktadır. İskit ülkesinde bir adam başka birinden hakaret görür de öç almak ister, ama bir başına çarpışmak için kendinde yeter kuvvet bulamazsa, bir sığır keser, parçalar, pişirtir; sonra hayvanın derisini yere yayar, dirseklerinden zincire vurulanlar gibi iki elini arkasına bağlar. Pişmiş etleri yanına dizer; isteyen ona yaklaşır, bir parça et alır, sağ ayağını derinin üstüne kor, zenginliğine, gücüne göre ya beş, ya on, ya daha çok at getirmeye söz verir; kimi de ağır silahlı askerler bulacağı söyler; en yoksulu, kendisi asker olarak yazılır; bunun için para ve yiyecek istemezler. Böyle sığır derisi üzerinde bazen çok büyük kuvvetler toplanır; o ordu savaşta da bozulmaz, düşmana yenilmez, çünkü ant içmiştir, sığır derisine ayak basarak en büyük yemini etmiştir (Lucianos 1944: 219- 220). Bengal Santalları da en muhteşem ant törenlerini kaplan derisi üzerinde yapmaktaydılar (İnan 1948: 289).

Ant içme ayı kafası ile de gerçekleştiriliyordu. Yakutlar ayı kafası üzerine ant içmekteydiler. Ayı kafası bulunmadığı zaman at kafası üzerine ant içiyor-

lardı. Yakutların kökenleri hakkında söyledikleri efsaneye göre ilk ataları yarısı at, yarısı kişi şeklinde bir yaratık olup, gökten inmişti. Bunun için onlarda at kutlu sayılmaktaydı. Genelde Türk kavimlerinde atların kafatasları yere atılmayıp, bir sırığa geçirilmek suretiyle dikilmektedir. Bu adet Türk kültür çevresinde yaygın olarak görülmektedir (İnan 1948: 289- 290). Günümüzde bozkır kültür çevresinde tepeler üzerinde ve yol kenarlarına yığılmış taşların ortasına, bir sırk yerleştirilmekte ve bunun üst kısmına da at kafatası takılmaktadır. Türklerin yaşadığı yerleşik kültür çevrelerinde de tarla, bağ ve bahçelerde dikilmiş bir sırk üzerinde de at kafatasına rastlanılmaktadır.

Sonuç

Türklerde kan kardeşliği ve antla ilgili kan, silah, at kurban etme, kap, değnek, hediye alıp- verme, bir nesneyi kertme, hayvan derisi ve kafası gibi unsurlar görülmektedir. Bu unsurların bir kısmı uzun zaman diliminde kültürel süreklilik gösterdikleri gibi daha dar alanda ve sınırlı zamanda görülenleri de bulunmaktadır.

Kan kardeşliği törenlerinde görülen en önemli unsur kan kardeş olan kişilerin kollarını ya da parmaklarını çizip çıkardıkları kanlarını birbirine karıştırarak içmeleri ya da yalamalarıdır. Bu itibarla iki kişi arasında gerçekleştirilen andın temel unsuru kandır. Ayrıca boyalar ve devletler arasındaki antlaşmalarda kurban edilen atlar düşünüldüğünde -hayvanın nasıl kurban edildiği tam olarak bilinmemekle birlikte- burada da bir şekilde kan akıtılması söz konusu olabilmektedir.

Silah ant törenlerinin önemli unsurları arasında yer almaktadır. Bu törenlerde ok, mızrak, savaş baltası ve kılıç yoğun olarak kullanılmaktadır. Kültürel süreklilik içerisinde en uzun zaman kılıcın kullanıldığı dikkati çekmektedir. Kılıç kan kardeşliğine dayalı olarak gerçekleştirilen törenlerde kullanıldığı gibi

tek kişinin gerçekleştirdiği yeminlerde de ant malzemesi olarak kullanılıyor.

At ant törenlerinin önemli unsurları arasında yer alıyor. Boylar ve devletler arasındaki antlaşmalarda kurban ediliyor. Dostluğu güçlendirme için hediyeler olarak alınıp- verilebiliyor. Ölmüş olan atın kafası üzerine yemin edilebiliyor ve at kafası Türk kültür çevresinde kutlu sayılıyor.

İki kişi arasında kan kardeşliğine dayalı ant törenlerinde ve devletler arasında gerçekleştirilen ant törenlerinde içki kapları kullanılıyor. Bunlar şekilleri bakımından farklı olabildiği gibi yapıldıkları malzeme bakımından da farklılık gösteriyorlar. Malzemeleri bakımından toprak, gümüş ve altından kaplar görülüyor. Kapların bardak, kadeh, kâse şeklinde yapılmış olanları bulunduğu gibi koçboynuzu şeklinde olanları da bulunuyor. Koçboynuzu şeklinde olan kaplar için içki boynuzu tabiri kullanılıyor.

Bir kişi tarafından gerçekleştirilen yeminlerde değnek kullanılıyor. Değnek üzerinden atlayan kişinin yemini ne sadık kalacağı düşünülüyor. Toprak, taş ve ahşap bir malzemenin kertilmesi suretiyle de yemin edilmiş oluyor. Yemin malzemesi olarak bazı Türk kültür çevrelerinde hayvan derisi ve kafası da kullanılıyor.

KAYNAKÇA

- Aksoy, Ömer Asım, vd., *Tarama Sözlüğü*, IV, İstanbul: Türk Dil Kurumu Yayınları, 1996.
- Aksoy, Ömer Asım, vd., *Derleme Sözlüğü*, III, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 1993.
- Balint, Csanad. *Die Archæologie der Steppe*, Wien- Köln, Böhlau, 1989.
- Caferoğlu, Ahmet. *Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü*, İstanbul: Türk Dil Kurumu Yayınları, 1968.
- De Groot, Johann Jacob Maria. *Die Hunnen der Vorchristlichen Zeit*, Berlin- Leipzig, Walter de Gruyter, 1921.
- Develioğlu, Ferit. *Osmanlıca- Türkçe Ansiklopedik Lügat*, Ankara: Aydın Kitabevi Yayınları, 2004.
- Durmuş, İlhami. "İskitlerin Kimliği", *Türkler*, I, Ankara, Yeni Türkiye Yayınları, 2002: 620- 627.
- Durmuş, İlhami. "Türk Kültür Çevresinde Ant", *Milli Folklor*, 84, 97- 106.
- Ebert, Max. "Südrussland, Skytho- Sarmatische Periode", *Reallexion der Vorgeschichte*, 13, 1929:

52- 114.

Elçin, Şükrü. "Tuz- Ekmek Hakkı Deyimi Üzerine", *Reşid Rahmeti Arat İçin*, Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, 1966: 164- 171.

Eren, Hasan, vd. *Türkçe Sözlük*, I- II, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 1998.

Ermolenko, Ljubov. "Anthropomorphe Steinskulpturen der mittelalterlichen Nomaden in Eurasiens Steppen", *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı- Belleten* 2000, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2001: 195-204.

Esin, Emel. "And", *Forschungen zur Kunst Asiens*, İstanbul: Baha Matbaası, 1969: 224- 261.

Gökay, Orhan Şaik. *Demdem Korkudun Kitabı*, İstanbul: Kalebci Yayınevi, 2007.

Grönbech, K. *Kuman Lehçesi Sözlüğü*, (çev. Kemal Aytac), Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1992.

Herodotos. *Herodot Tarihi*, (çev. M. Ökmen), Ankara: Remzi Kitabevi, 1991.

Inan, Abdulkadir. "Eski Türklerde ve Folklorlarda Ant", *A.Ü. Dil ve Tarih- Coğrafya Fakültesi Dergisi*, VI/4, 279- 290. Ayrıca Bkz: Inan, Abdulkadir. "Eski Türklerde ve Folklorlarda Ant", *Makaleler ve İncelemeler*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1987: 317- 330.

Kaşgarlı Mahmud, *Divanü Lügat-it Türk*, (çev. Besim Atalay), I- IV, Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları, 1992.

Koca, Salim, "Türklerde Tuz ve Ekmek Hakkı", *Milli Folklor*, I/7, 60- 64.

Liu Mau- Tsai. *Die Chinesischen Nachrichten der Geschichte der Ost- Türken (Tu-küe)*, I, Wiesbaden, Otto Harrassowitz, 1958.

Lucianos. *Seçme Yazılar*, II, (çev. Nurullah Ataç), İstanbul: Maarif Vekaleti, 1944.

Mackerras, Colin, *The Uighur Empire (744- 840) According to The Tang Dynasty Histories*, Canberra, Centre of Oriental Studies the Australian National University, 1968.

Moğolların Gizli Tarihi (MGT). (çev. A. Temir), Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1995.

Orkun, Hüseyin Namık. "Eski Türklerde Antlaşma", *Yücel*, 27, 1937: 97- 100.

Orkun, Hüseyin Namık. *Türk Tarihi*, II, Ankara: Akba Kitabevi, 1946.

Ögel, Bahaeddin. *Büyük Hun İmparatorluğu Tarihi*, II, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1981.

Öztelli, Cahit. "Türklerde Ant- Yemin", *Türk Folklor Araştırmaları*, 120, 1959: 1938-1940.

Piotrovski, B., vd. *Gold der Skythen aus der Leningrader Eremitage*, München, Grebner, 1984.

Salman, Hüseyin. "Göktürk ve Türgiş Devletlerinin Çin ile Hediyeleşmesi", *Hediye Kitabı*, (ed. Emine Gürsoy- Naskali, Aylin Koç), İstanbul: Kitabevi, 2007: 3-12.

Tezcan, Mehmet. "Eski Türk/ Hun- Çin'de Hediyeleşme ve Çin'de Haraç Sistemi", *Kültür Tarihi- müzde Çeyiz* (ed. Emine Gürsoy- Naskali, Aylin Koç), İstanbul: Picus Yayıncılık, 2007: 15-32.

Uzunçarşılı, İsmail Hakkı. *Osmanlı Tarihi*, II, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1983.

Yalman (Yalgın), Ali Rıza. *Cenupta Türkmen Oymakları*, II, İstanbul: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1993.